

Henryk Domański

Instytut Filozofii i Socjologii PAN

Dariusz Przybysz

Instytut Filozofii i Socjologii PAN

Katarzyna M. Wyrzykowska

Instytut Filozofii i Socjologii PAN

Kinga Zawadzka

Instytut Filozofii i Socjologii PAN

SERIALE TELEWIZYJNE A DYSTANSE KLASOWE W POLSCE

Artykuł poświęcony jest jednemu z wymiarów stratyfikacji kultury, jakim jest oglądanie seriali telewizyjnych. Opierając się na danych z badania zrealizowanego w 2019 roku na próbie ogólnopolskiej chcemy ustalić, w jakim stopniu ten sposób spędzania czasu wolnego związany jest z pozycją klasową. Okazuje się, że oglądanie seriali niezbyt silnie zależy od pozycji klasowej, jeżeli kontrolowane są inne czynniki. Ani częstotliwość oglądania, ani rodzaje, ani stopień złożoności seriali nie wchodzi w istotne zależności z usytuowaniem w hierarchii społecznej utożsamianej z pozycją rynkową i stosunkiem do szeroko rozumianej własności. Natomiast ważnymi zmiennymi wyjaśniającymi okazują się inne cechy związane z pozycją klasową. Są to wykształcenie respondentów i pochodzenie społeczne. Zgodnie z oczekiwaniami wyższe wykształcenie respondentów i matek zwiększa szanse oglądania seriali zaliczanych do „wyższej” kultury, podczas gdy oglądanie seriali o niższej złożoności związane jest z niższym kapitałem edukacyjnym. Sugerowałoby to, że oglądanie seriali może sprzyjać odtwarzaniu się podziałów klasowych.

Słowa kluczowe: konsumpcja; seriale telewizyjne; stratyfikacja kultury

TV Series and Class Distinctions in Poland

This article focuses on the stratification in viewing TV shows as a factor affecting cultural distances between social classes. Based on the research conducted in 2019 in Poland, we investigate the extent to which the patterns of watching TV series are linked to class position. The article demonstrates that viewing TV series rather weakly depends on social class membership, net of other variables taken into account. Neither the time spent in watching, nor the type or quality of TV series appear to be significantly linked to social class defined in terms of property ownership and market position. Yet, other constitutive factors of class structure such as education and cultural capital of parents turn out to be significant. As expected, the higher education of the respondents and their mothers increases the chances for watching the more ‘ambitious’ TV series, while watching the shows of lesser complexity is characteristic of the respondents with lower educational

Henryk Domański, IFiS PAN, hdomansk@ifispan.edu.pl, ORCID 0000-0001-5078-5027; Dariusz Przybysz, IFiS PAN, przybysz@ifispan.edu.pl, ORCID 0000-0001-9872-3140; Katarzyna M. Wyrzykowska, IFiS PAN, katarzyna.wyrzykowska@ifispan.edu.pl, ORCID 0000-0002-1889-9865; Kinga Zawadzka, IFiS PAN, kzawadzka@ifispan.edu.pl, ORCID 0000-0002-0852-4314.

Źródło finansowania: grant NCN OPUS UMO-2017/25/B/HS6/01929.

capital. In sum, our findings suggest that this type of cultural activity contributes to the reproduction of the social class distances.

Key words: consumption; cultural stratification; television series

Z badań nad nierównościami stylów życia wynika, że niektóre z nich są silnie związane z pozycją społeczną jednostek, inne raczej słabo, a jeszcze inne w ogóle. W przypadku Polski do tych pierwszych należą m.in. zwyczaj czytania książek, chodzenie do teatru i upodobania do muzyki poważnej. Są one skorelowane z zajmowaniem wyższej pozycji klasowej w przeciwieństwie do muzyki popularnej preferowanej głównie przez członków klas niższych. Z kolei przynależność klasowa prawie wcale nie różnicuje spacerowania po parku czy pracy w ogrodzie (Domański i in. 2021). Jednak najbardziej rozległą sferą uczestniczenia w kulturze są aktywności, które wprawdzie słabo, ale są jednak związane ze statusem społecznym. Jest to jeden z trwałych elementów struktury klasowej w sensie utrzymywania jej w postaci hierarchicznego układu, w którym kategorie zajmujące stosunkowo najwyższe pozycje reprezentują style kojarzone z ekskluzywnością, a klasy niższe – z prostotą. Prawidłowości te występują we wszystkich krajach, w których analizowano wpływ przynależności klasowej na uczestniczenie w kulturze.

Przedmiotem naszych analiz jest oglądanie seriali telewizyjnych. Nie potrafimy ich jednoznacznie umieścić w ramach zarysowanej powyżej klasyfikacji, ponieważ nie badano ich dotąd systematycznie pod kątem hierarchii klasowej. Badania prowadzono przeważnie metodami jakościowymi (np. Halawa 2006; Kuipers 2006; Łuczaj 2012; Friedman 2014), przez co nie pozwalają one na formułowanie wniosków wyrażonych w postaci parametrów statystycznych. Brak takich ustaleń wynika również z ewolucji kultury, co dotyczy także wymiaru stratyfikacyjnego. Niektóre, nawet dominujące we wcześniejszych epokach, upodobania i formy aktywności zastępowane są przez nowe, bardziej atrakcyjne, prestiżowe, związane z nowoczesnymi technologiami. Odnosi się to również do seriali. Biorąc pod uwagę ich „nowość”, należałoby sądzić, że preferencje oglądania seriali nie są tak silnie skorelowane z pozycją klasową, jak ma to np. miejsce w przypadku upodobań do określonych gatunków muzyki, co do których wiadomo, że są istotnymi wyznacznikami dystansów społecznych. Z tego powodu seriale można, jak sądzimy, traktować jako świadectwo umiarkowanej homologii między stratyfikacją klasową a stylem życia; umiarkowanej w sensie siły zależności, przynajmniej na obecnym etapie rozwoju. Jest to wstępna hipoteza, którą zweryfikujemy na podstawie danych z badania zrealizowanego w 2019 roku na próbie ogólnokrajowej.

Praktyki oglądania seriali zasługują na uwagę ze względu na obserwowane w ostatnich latach zmiany postrzegania wartości i znaczenia przypisywanego tej formie kultury. Pojawienie się Internetu i nowych mediów wymusiło na tradycyjnej telewizji przeformułowanie swojej oferty i podejścia do widzów. Skutkowało

też pojawieniem się nowych formatów filmowych i platform streamingowych umożliwiających bardziej spersonalizowane kontakty z serialami i technologią cyfrową (Filiciak 2013; Stewart 2013; Combes, Glevarec 2021). Jednocześnie zmianom ulegają wzory uczestnictwa w kulturze medialnej, np. seriale komediowe adresowane do tej pory częściej do przedstawicieli klas niższych stają się przedmiotem zainteresowania reprezentantów wyższej klasy średniej. Nawet jeśli ci drudzy wybierają ten sam repertuar co ci pierwsi, to oglądają seriale inaczej, m.in. przez świadome dystansowanie się wobec upodobań klas niższych, ironiczne komentarze do treści utworów filmowych lub podkreślanie, że oglądają je wyłącznie z ciekawości (Napoli 2011; Friedman, Kuipers 2013). Wszystko to skłania do wnikliwszego przyjrzenia się praktykom oglądania seriali.

Siła tych zależności zależy od rodzajów seriali. Zaczniemy od pokazania, jakie to seriale są czynnikiem stratyfikacji klasowej. Drugie pytanie dotyczy związku między oglądaniem seriali a innymi wymiarami spędzania czasu wolnego. Występowanie homologii w bardzo różnych dziedzinach kultury – np. przez łączenie upodobań do jazzu z czytaniem literatury pięknej i chodzeniem do muzeów (styl preferowany przez specjalistów) – przemawia za hipotezą, że homologia między praktykami kulturowymi a stratyfikacją klasową może też obejmować lubienie określonych seriali. Nie wyklucza to omniworyczności, rozumianej jako równoczesne preferowanie seriali uznawanych za bardziej ambitne w połączeniu z oglądaniem gatunków mniej wyrafinowanych, w rodzaju *reality show*, lub łączenia tematyki wojennej z serialami kulinarnymi. Sprawdzimy, czy ten rodzaj omniworyczności istnieje, a jeżeli tak, to w jakim stopniu nakłada się na dystanse klasowe.

Hipotezy dotyczące związku między rodzajami seriali a hierarchią społeczną

Nie prowadzono pogłębionych badań nad stratyfikującą rolą seriali, stąd punktem wyjścia do analizy ich oddziaływania na nierówności klasowe mogą być analizy dotyczące różnic w oglądaniu filmów. W jednym z fragmentów *Dystynkcji*, Bourdieu (1984: 361) odwołując się do wyników własnego badania stwierdza, że oglądanie filmów jest elementem kapitału kulturowego kreującego dystanse społeczne. Członkowie wyższej klasy średniej (byli nimi mieszkańcy Paryża w latach sześćdziesiątych ubiegłego wieku – prawnicy, lekarze, naukowcy) zaliczali do ulubionych filmów *Salvatore Giuliano* i *Proces* według Kafki, a z komedii *Matżeństwo po włosku* z M. Mastroiannim i S. Loren. Rzadziej wskazywały na nie sekretarki, sprzedawczynie i robotnicy wykwalifikowani. Respondenci z kategorii o wyższym statusie pytani o kryteria swych preferencji o wiele częściej zwracali uwagę na reżyserów niż na aktorów, odwrotnie niż członkowie klas niższych.

Różnice klasowe uzyskały potwierdzenie w późniejszych badaniach. Reprezentanci klasy średniej (próba obejmowała dorosłych mieszkańców Francji) oglądali więcej filmów i częściej chodzili do kina niż osoby z klas niższych (Duval 2015: 96). Kategorie o wyższym statusie były też nadreprezentowane wśród widzów płatnych kanałów telewizyjnych poświęconych kulturze, w których przedstawiane są filmy nagradzane na festiwalach, zaliczane do bardziej ambitnych, podczas gdy niższa pozycja społeczna zwiększała prawdopodobieństwo preferowania horrorów i kina akcji. Podobnie jest w Anglii. Z badań prowadzonych w społeczeństwie brytyjskim wynika, że widownia kinowa częściej rekrutuje się z kategorii kierowników wyższego szczebla i specjalistów (67%) niż szeregowych pracowników umysłowych (50%) i robotników (42%). Respondenci z wyższej klasy średniej częściej oglądają BBC i – dedykowany koneserom – Kanał 4, ich większym zainteresowaniem cieszą się wydarzenia polityczne i sztuki teatralne, podczas gdy robotnicy preferują opery mydlane i westerny. W sumie jednak, jak pokazują autorzy (Bennett i in. 2009: 135–140), oglądanie filmów, a także większości programów telewizyjnych, okazuje się słabo związane z usytuowaniem w hierarchii klasowej. Dotyczy to m.in. teleturniejów, filmów dokumentalnych, przyrodniczych, historycznych, quizów, oglądania sportu, programów o gotowaniu czy ogrodnictwie. Równocześnie reprezentanci kategorii o wyższym statusie społecznym, którzy charakteryzują się największą ekskluzywnością, pod względem gustowania w filmach zaliczanych do wysokiej sztuki filmowej, nie stronią także od oglądania filmów rozrywkowych i mało ambitnych. Można to nazwać omniworycznością związaną z pozycją klasową.

Jak kształtuje się to w przypadku seriali? Z jednej strony popularność seriali jest nowym elementem kultury, o pięćdziesięcioletniej tradycji, niewykorzystywanym tak bardzo jak inne do kreowania dystansów społecznych. Oglądanie seriali wydaje się mało atrakcyjne dla specjalistów. W porównaniu z innymi kategoriami mają oni, ze względu na swobodę finansową, więcej innych możliwości spędzania czasu wolnego w sposób bliższy ich preferencjom. Programy telewizyjne dają im dostęp do bieżących informacji, mogą być dodatkiem do innych form aktywności i zajęć, takich jak czytanie książek lub jedzenie posiłków, ale zazwyczaj nie są ani „oknem na świat” ani atrakcją samą w sobie, jako główne zajęcia. Poświęcanie dużej ilości czasu serialom, podobnie jak plotkarskim programom z celebrytami czy rozrywkom typu reality show byłoby w świetle tej interpretacji pójściem na łatwiznę i stratą czasu. Czynnikiem osłabiającym stratyfikującą rolę seriali może być również sytuacja mimowolnego oglądania i „współoglądania” telewizji. W wielu domach „telewizor leci na okrągło”, ponieważ niektórzy nie lubią, gdy w mieszkaniu jest cicho. To, co się dzieje na ekranie, mimowolnie wpada nam w ucho niezależnie od upodobań związanych z pozycją klasową. Podobnie może być z wrywkowym śledzeniem *M jak miłość* czy *Ojca Mateusza* oglądanego stale przez żonę (lub męża), albo

z oglądaniem telewizji po pracy, gdy nie ma się na nic siły i małżonkowie robią sobie drinka, jedzą chipsy i oglądają nawet najmniej zmuszające do myślenia seriale, żeby się zrelaksować, oderwać od spraw zawodowych i odpocząć. W takiej sytuacji mało kogo obchodzi, jak rozwija się akcja i co robią wykonawcy¹.

Z drugiej strony, nawet niski status seriali na polu kultury nie musi eliminować mechanizmów stratyfikacji klasowej. Jeżeli, jak zakładamy, specjaliści (prawnicy, lekarze, artyści, dziennikarze, inżynierowie, ludzie nauki), oglądają seriale dla odpoczynku, z ciekawości lub ponieważ taka jest moda, to oceniają je inaczej niż rolnicy i pracownicy fizyczni. Oglądanie seriali może być więc czynnikiem kształtującym dystanse klasowe, gdyż odbiorcy z różnych kategorii społecznych różnie je interpretują, a w związku z tym oddziałuje to niezależnie od intencji odbiorców.

Druga kwestia związana jest z mechanizmami krystalizacji podziałów klasowych. Polega to m.in. na nakładaniu się nierówności dotyczących różnych form spędzania czasu wolnego. Prawdopodobnie dotyczy to również łączenia z różnymi formami kultury upodobań do seriali telewizyjnych i innych programów. Z cytowanych powyżej badań wynika, że np. lubienie *reality show* łączy się z oglądaniem wywiadów z celebrytami, a równocześnie z brakiem upodobań do programów informacyjnych i dyskusji o sztuce (Bennett i in. 2009: 133). Analizy poświęcone łączeniu się tych preferencji dokumentują, że jedne z nich wchodzą w silniejsze konfiguracje, a inne w słabsze, stając się odpowiednio silniejszym lub słabszym podłożem konsolidacji dystansów społecznych (Prieur i in. 2008; Roselund 2019). Oznacza to, że homologia stylów życia i stratyfikacji klasowej koncentruje się tylko na niektórych aspektach. Występuje również w postaci quasi-homologii, czyli raczej słabych zależności między tymi zmiennymi. Niewiadomą jest lokowanie się w układzie tych relacji oglądania seriali telewizyjnych. W jakim stopniu wchodzą one w silne zależności z gustami muzycznymi, chodzeniem do teatru, czytelnictwem i innymi rodzajami spędzania czasu?

Trzecia sprawa dotyczy omniworyczności w oglądaniu seriali. Jeżeli nakładanie się na siebie różnych form uczestniczenia w kulturze sprzyja konsolidacji podziałów klasowych, to – jak początkowo myślano – w przeciwnym kierunku powinno oddziaływać preferowanie różnych gatunków, związane z omniworycznością. Tendencja do równoczesnego lubienia muzyki poważnej i utworów disco polo lub lubienie zarówno wyrafinowanych potraw, jak i mniej wyszukanych, np. kielbasy czy smalcu, wydają się kombinacjami rozmywającymi podziały społeczne. Niemniej przewidywania te potwierdziły się tylko częściowo. Wbrew oczekiwaniom, połączenie krańcowo różnych upodobań – wyrafinowanych gatunków z gatunkami popularnymi – nadreprezentowane jest w kategoriach o wyższym statusie społecznym (Jæger, Katz-Gerro 2008; Savage, Gayo

¹ Dziękujemy jednemu z anonimowych recenzentów na zwrócenie nam na to uwagi.

2011; Chan 2019; Nault i in. 2021). Oznacza to, że „wielożerność” jest jednym z elementów wzmacniających nierówności klasowe.

Wyniki badań wskazują na występowanie różnych form omniworyczności. Koncentrują się one w różnych kategoriach społecznych i np. w Polsce omniworyzm gustów muzycznych występuje najczęściej wśród właścicieli poza rolnictwem. Niełatwa do wytłumaczenia przewaga reprezentantów biznesu nad specjalistami dotyczy m.in. równoczesnego lubienia disco polo, rocka i muzyki poważnej, co powinno być raczej domeną tych drugich, a nie jest. Właściciele częściej też niż specjaliści deklarują współwystępujące ze sobą upodobania do muzyki poważnej, disco polo i popu. Z drugiej strony, połączenie upodobań do muzyki ludowej z lubieniem disco polo, które jest najczęściej występującym rodzajem omniworyczności w dziedzinie muzyki nie zależy od przynależności klasowej (Domański i in. 2021). Nasuwa się pytanie, czy omniworyzm obejmuje również oglądanie seriali. Powinna temu sprzyjać rosnąca różnorodność tego gatunku – wielość ofert, która „wymusza” przekraczanie dystansów klasowych, nawet jeżeli wziąć pod uwagę, że seriale słabiej różnicują styl życia w porównaniu z innymi rodzajami aktywności. Drugie pytanie dotyczy charakteru relacji między omniworyzmem a homologią, co odnosi się zarówno do preferowania różnych seriali, jak i łączenia ich z całkiem innymi formami aktywności, np. z czytaniem książek i słuchaniem muzyki.

Przedstawione powyżej ustalenia skłaniają do zweryfikowania kilku hipotez. Pierwsza odnosi się do oddziaływania stratyfikacji kultury. Zakładając, że dominują seriale zaliczane do mało ambitnych, można wysunąć hipotezę, że oglądanie ich jest silniej związane z zajmowaniem niższej pozycji klasowej. Potwierdzeniem tej zależności byłoby poświęcanie więcej czasu na oglądanie seriali przez robotników i rolników. W przypadku Polski kategorie te stosunkowo najczęściej gustują w kulturze rozrywkowej w porównaniu z kategoriami o wyższym statusie społecznym. Sądzymy więc, że oglądanie seriali występuje w postaci typowej gradacji, gdzie najwyżej sytuują się klasy niższe, a najniżej – uprzywilejowane, zajmujące wysoką pozycję społeczną.

Druga hipoteza dotyczy kształtu tej zależności. Opierając się na analizach dotyczących uczestniczenia w różnych dziedzinach kultury można założyć, że niektóre seriale cieszą się większym uznaniem osób zajmujących relatywnie wyższą pozycję klasową, podczas gdy inne preferowane są przez robotników i rolników. W Polsce stosunkowo najwyżej ze względu na praktykowanie „wysokiej” kultury lokują się specjaliści i właściciele poza rolnictwem. W wielu aspektach przeważają jednak ci drudzy, co może znajdować odzwierciedlenie w odpowiednio większym preferowaniu seriali telewizyjnych o wyższej jakości. Przewaga właścicieli może być konsekwencją wzorów ruchliwości międzypokoleniowej – rekrutowania się ich z rodzin inteligenckich, w którym to środowisku preferencje i zachowania związane z „wyższą” kulturą są praktykowane od

dziecka. Niezależnie od pochodzenia kapitał kulturowy może być dla nich uzupełnieniem kapitału ekonomicznego. Kategoria ta charakteryzuje się wysokim poziomem zamożności – w hierarchii położenia materialnego wyprzedzają specjalistów – co skłania do jej konsumowania w dziedzinie kultury. Byłoby to kolejne naruszenie gradacji społecznej. Odwrotnie jest w przypadku klas niższych: zakładamy, że robotnicy i rolnicy preferują głównie seriale dotyczące rzeczy przyziemnych, kojarzonych potocznie z rozrywką.

Trzecia hipoteza dotyczy „łagodnej” homologii między stratyfikacją w wymiarze oglądania seriali a innymi formami uczestniczenia w kulturze. Zakładamy, że homologia obejmuje zwłaszcza wzory spędzania czasu związane z kulturą ekskluzywną i gustami estetycznymi zaliczanymi do wyższych wartości – a więc są to np. chodzenie do teatru, czytelnictwo książek lub preferencje do muzyki poważnej. Powinny one wchodzić w silniejsze zależności z oglądaniem ambitnych seriali telewizyjnych, a równocześnie słabiej korelować z lubieniem seriali prostych i mało ambitnych. Ujmując to bardziej całościowo, przejawem „łagodnej” homologii są syndromy aktywności obejmujące „lepsze” lub „gorsze” seriale, upodobania muzyczne, wzory czytelnictwa czy rekreacji sportowej. „Lepsze” preferowane są przez osoby zajmujące wyższą pozycję klasową, a „gorsze” przez klasy niższe.

Po czwarte, zakładamy, że oglądanie seriali związane jest z omniworycznością. Tendencja do oglądania różnych seriali, reprezentujących krańcowo odmienne rodzaje produkcji filmowej, powinno być nadreprezentowane w kategoriach zajmujących wyższą pozycję społeczną – podobnie jak występuje to w przypadku innych wymiarów kultury. Z kolei oglądanie seriali zaliczanych do kategorii o mniejszej jakości powinno najczęściej występować w kategoriach o niższym statusie społecznym.

Dane i zmienne

Przedstawione hipotezy będziemy weryfikować na podstawie wyników ogólnopolskiego badania dotyczącego różnych wymiarów stylów życia i aktywności kulturalnych analizowanych w kontekście stratyfikacji społecznej². Badaną populację stanowią osoby, które ukończyły 15 rok życia mieszkające w Polsce.

² Badanie zostało przeprowadzone w ramach grantu sfinansowanego ze środków Narodowego Centrum Nauki (Dystynkcje muzyczne. Gust muzyczny i stratyfikacja społeczna a procesy kształtowania się stylów życia Polaków, numer grantu UMO-2017/25/B/HS6/01929) realizowanego w Instytucie Filozofii i Socjologii Polskiej Akademii Nauk. Kierownikiem grantu jest Henryk Domański, w skład zespołu realizującego badanie wchodzi również Dariusz Przybysz, Katarzyna M. Wyrzykowska i Kinga Zawadzka. Realizatorem badania było konsorcjum firm Danae i Realizacja. Kwestionariusz i omówienie celów badania zamieszczone są na stronie internetowej: <http://www.md.ifispan.pl/>

Uwzględniając te kryteria z rejestru PESEL wylosowano do badania 4200 osób. Faza terenowa została przeprowadzona od lutego do czerwca 2019 roku, wykorzystano w niej metodę bezpośredniego wywiadu wspomaganego komputerowo (CAPI). W sumie zrealizowano 2007 przypadków³.

Większość pytań w kwestionariuszu dotyczyło preferencji i zachowań związanych z muzyką, niemniej obejmował on różne aktywności kulturalne i sposoby spędzania wolnego czasu, m.in. czytanie książek, oglądanie filmów, czytanie czasopism, słuchanie radia, chodzenie do kina, teatru, galerii sztuki, muzeum, uprawianie sportu. Respondentom zadano też kilka pytań dotyczących oglądania seriali. Pierwsze z nich dotyczyło częstotliwości oglądania. Brzmiało ono w sposób następujący: „Jak często ogląda Pan/i niżej wymienione programy? Proszę wziąć pod uwagę oglądanie tych programów na takich urządzeniach jak telewizor, komputer, laptop, tablet, smartfon”. Seriele były jednym z rodzajów programów, o które był pytany respondent. Odpowiadając mógł wskazać jedną z siedmiu odpowiedzi: 1. *W ogóle*, 2. *Rzadziej niż raz w miesiącu*, 3. *Przeciętnie raz w miesiącu*, 4. *Kilka razy w miesiącu*, 5. *Przeciętnie raz w tygodniu*, 6. *Kilka razy w tygodniu*, 7. *Codziennie*. Część respondentów odpowiedziała „Trudno powiedzieć” (1,6%), siedem osób odpowiedziało, że nie posiada telewizora i nie wykorzystuje innych urządzeń do oglądania tego typu programów. Następnie respondenci, którzy zadeklarowali, że oglądają seriele – nawet, jeśli robią to bardzo rzadko – byli proszeni o wskazanie ulubionych tytułów. Pytanie brzmiało: „Proszę podać tytuły Pana/i ulubionych seriali? Proszę wymienić nie więcej niż 5 tytułów”. Ankieter notował spontaniczne odpowiedzi respondenta. Jeden tytuł wymieniło 237 respondentów, 306 – dwa tytuły, natomiast trzy, cztery i pięć tytułów wskazało odpowiednio 312, 184 i 267 osób.

Ogółem respondenci wymienili ponad 300 różnych tytułów. Zostały one podzielone ze względu na kilka kryteriów. Każdy serial został zaklasyfikowany jako polski lub zagraniczny, podzielono je również ze względu na gatunek oraz przynależność do jednej z trzech kategorii opisujących jego złożoność i ocenę jakości. O ile kodowanie poszczególnych tytułów według pierwszego kryterium było stosunkowo proste, to uwzględnienie dwóch kolejnych było zadaniem znacznie trudniejszym. Jeśli chodzi o gatunek/rodzaj serialu posługiwaliśmy się informacjami znalezionymi w Internecie, m.in. w Wikipedii i na portalach poświęconych serialom, takim jak Filmweb. Dodatkowo oglądaliśmy trailery i fragmenty seriali wymienionych przez respondentów. Wiele tytułów przyporządkowywaliśmy równocześnie do dwóch, a sporadycznie do trzech gatunków, np. serial „Na dobre i na złe” był klasyfikowany jako serial *obyczajowy* o tematyce *medycznej*. Podobne źródła były wykorzystywane do oceny jakości/

³ Więcej informacji na temat sposobu doboru próby do badania i jego realizacji można znaleźć w książce Domański i in. 2021.

łożoności poszczególnych seriali. Wyróżniliśmy seriale o niskiej złożoności, wysokiej i kategorię pośrednią. Po wstępnym przypisaniu tytułów do wymienionych kategorii, zestawiliśmy je z ocenami krytyków i użytkowników trzech stron internetowych: Filmweb, Rotten Tomatoes oraz Metacritic. Oceny dotyczące złożoności seriali okazały się w dużym stopniu zbieżne z ocenami zamieszczonymi na wymienionych portalach. W przypadku rozbieżności ocenialiśmy dany tytuł ponownie. W niektórych przypadkach skłoniło nas to do zmian przypisania danego serialu do kategorii określającej złożoność.

Oceny seriali na wymienionych portalach wykorzystaliśmy również do konstrukcji skali jakości seriali, żeby zobaczyć, czy uwzględnienie ich prowadzi do podobnych wniosków jak podział na kategorie seriali o różnej złożoności. Konieczne są tu dwa zastrzeżenia. Po pierwsze, portale różnią się sposobem agregowania ocen krytyków. Po drugie, nie wszystkie seriale wymieniane przez respondentów były oceniane na każdym z wymienionych portali. W szczególności oceny seriali polskich są zamieszczone prawie wyłącznie na portalu Filmweb i odnoszą się na ogół do opinii użytkowników, nie zaś krytyków. Po wstępnych analizach zdecydowaliśmy się potraktować jako punkt wyjścia zagregowane oceny krytyków na Metacritic. Wydawało się nam to bardziej zasadne, ponieważ (jak sądzimy) mają oni na ogół większe doświadczenie niż użytkownicy i na ogół posługują się bardziej spójnymi kryteriami. W przypadku zagregowanej oceny użytkowników istotną rolę może również odgrywać niereprezentatywność osób oceniających dany tytuł, np. nie można wykluczyć, że dany serial częściej oceniają ci użytkownicy, którym się on podobał. Jeżeli oceny krytyków nie były dostępne, odwoływaliśmy się do ocen użytkowników portalu Filmweb. Aby zwiększyć porównywalność ocen krytyków z Metacritic (M) i użytkowników Filmweba (F), noty z drugiego portalu przeskalowaliśmy na podstawie równania regresji. Została ona przeprowadzona dla 136 tytułów, dla których posiadaliśmy obydwie informacje⁴ (zagregowane oceny M i F). Uzyskane w ten sposób wartości zostały przypisane respondentom. Należy podkreślić, że skonstruowana w ten sposób syntetyczna miara jakości serialu ma pewne ograniczenia i nie musi w sposób adekwatny zdawać sprawy z jakości każdego tytułu. Z wymienionych względów analizy z wykorzystaniem tych ocen traktujemy jako *kontrolne*.

Wskaźniki dotyczące oglądania seriali traktujemy w naszych analizach jako zmienne wyjaśniane (zależne). Jeśli chodzi o zmienne wyjaśniające, to najważniejszymi z nich są pochodzenie społeczne oraz kapitał edukacyjny i przynależność klasowa respondenta. Wskaźnikiem pochodzenia społecznego jest wykształcenie matki zoperacjonalizowane w podziale na: (i) podstawowe, (ii) nieukończone

⁴ Równanie regresji ma postać $\hat{M}_F = 1,45 + 0,93 \times F$, gdzie M odnosi się do zagregowanych wartości w rankingu Metacritic, a F do ocen użytkowników Filmweba. Skorygowana wartość miernika rho-kwadrat wynosi 0,18.

średnie i zasadnicze zawodowe, (iii) średnie ukończone, (iv) pomaturalne i wyższe nieukończone oraz (v) wyższe. Analogicznie zdefiniowany jest kapitał edukacyjny respondenta. Do pomiaru przynależności klasowej wykorzystaliśmy klasyfikację EGP w wersji obejmującej 6 kategorii: (i) kierownicy wyższego szczebla i specjaliści, (ii) pracownicy umysłowi niższego szczebla, obejmujący m.in. techników, pielęgniarki, urzędników wykonujących rutynowe prace biurowe, (iii) właściciele firm i osoby samozatrudnione poza rolnictwem, (iv) robotnicy wykwalifikowani, (v) robotnicy niewykwalifikowani, oraz (vi) właściciele gospodarstw i robotnicy rolni (Erikson, Goldthorpe 1992). W celach kontrolnych uwzględniliśmy również podstawowe charakterystyki społeczno-demograficzne, takie jak płeć, kategorie wieku i dochody rodzin. Analizowaliśmy również, jak oglądanie seriali koresponduje z gustami i zachowaniami dotyczącymi innych dziedzin życia kulturalnego. Wykorzystaliśmy w tym celu m.in. syntetyczne wskaźniki lubienia różnych rodzajów muzyki, takich jak muzyka poważna, jazz, muzyka rockowa, pop, rap i disco polo. Sposób ich konstrukcji opisany został w książce *Dystynkcje muzyczne* (Domański i in. 2021). Ponadto, uwzględniliśmy odpowiedzi na pytania o to, czy respondent korzysta z biblioteki, chodzi do centrum kultury, kina, teatru, na koncerty na świeżym powietrzu, chodzi na wystawy plastyczne, do galerii sztuki, zwiedza muzea lub inne obiekty turystyczne. W odniesieniu do każdej z tych aktywności respondent mógł wskazać, jak często to robi posługując się siedmopunktową skalą: 1. *W ogóle*, 2. *Raz w roku lub rzadziej*, 3. *Kilka razy w roku*, 4. *Przeciętnie raz na miesiąc*, 5. *Przeciętnie kilka razy w miesiącu*, 6. *Przeciętnie raz w tygodniu*, 7. *Częściej niż raz w tygodniu*.

Popularność i rodzaje gatunków

Oglądanie seriali stworzyło miejsce dla kształtowania się stratyfikacji klasowej, w sensie zasięgu oddziaływania, jeżeli mierzyć to odsetkiem osób spędzających tak czas wolny od pracy. Aby ustalić ten zasięg respondentom zadawano pytanie: „jak często ogląda Pan/i niżej wymienione programy?”. Poza serialami na liście było kilka pozycji, takich jak np. filmy dokumentalne, teleturnieje, programy informacyjne i teatr telewizji. Kategoria osób stwierdzających, że nie oglądały żadnych seriali, wyniosła 27,2%. Oglądających seriale (od stwierdzenia „rzadziej niż raz w miesiącu” do „codziennie” było więc prawie 3/4 badanych. Oglądanie ich lokuje się również wysoko w hierarchii lubianych aktywności. Odsetek osób wskazujących na seriale w odpowiedzi na pytanie „Co najbardziej lubi Pan/i robić w czasie wolnym?”, wyniósł 23,7%⁵. Było to mniej od spędzania czasu ze znajomymi (47,6%) i oglądania telewizji (45,7%), zajmujących w tym

⁵ Badane osoby mogły wskazać kilka, ale nie więcej niż 5 rodzajów aktywności.

rankingu najwyższą pozycję, a także od oglądania filmów (29,3%), ale więcej od wielu innych rodzajów aktywności, o które pytano, takich jak czytanie książek, spędzanie czasu poza domem i śledzenie wydarzeń sportowych.

Tabela 1. Gatunki oglądanych seriali ze względu na poziom wykształcenia (%)

Gatunki	Podstawowe	Nieukończony średnie	Średnie	Niepełne wyższe	Wyższe	Wszyscy respondenci	Eta-kwadrat
Polskie telenowele	68,3	49,7	43,1	45,6	32,7	44,0	0,042
Medyczne	31,5	22,7	20,6	31,5	22,0	22,4	0,008
Kryminalne	22,1	21,1	20,1	19,2	22,3	21,0	0,001
Obyczajowe	20,7	18,4	17,0	10,2	20,9	18,9	0,004
Komediove	16,6	17,1	13,5	16,2	19,7	16,4	0,004
Obyczajowe polskie	20,2	16,9	14,1	8,7	15,1	15,2	0,005
Historyczne	7,1	11,7	9,9	12,1	12,0	10,3	0,003
Dramaty	1,1	2,9	7,8	9,8	11,9	7,9	0,024
Fantastyka/fantasy	1,1	2,7	7,3	9,2	12,3	7,8	0,026
Polska klasyka	4,2	8,6	3,8	7,0	4,7	5,1	0,008
Obyczajowe zagraniczne	0,5	2,3	3,1	2,6	6,8	4,4	0,012
Paradokumenty fabularyzowane	6,1	4,4	4,9	3,4	3,1	4,2	0,002
Zagraniczne telenowele	6,9	4,1	1,7	1,1	0,8	2,7	0,015
O nastolatkach	2,8	0,4	1,4	0,5	1,3	2,1	0,004
Dramaty polityczne	0,0	0,7	1,2	3,0	4,6	1,8	0,016
Paradokumentalne	2,8	0,6	1,7	1,2	1,0	1,6	0,004
Sensacyjne	0,0	0,5	1,2	0,8	2,3	1,3	0,005
Horror	0,0	0,3	0,8	1,5	2,1	1,3	0,006
Thriller	0,0	0,6	1,7	0,7	0,8	1,0	0,004
Prawnicze	0,3	0,6	0,7	0,6	1,7	0,8	0,003
Animowane	0,0	0,2	0,8	1,7	0,5	0,7	0,003
Dokumentalne, przyrodnicze	0,0	0,0	0,4	1,7	0,5	0,3	0,004
Przygodowe	0,0	0,2	0,4	0,0	0,0	0,2	0,001
Inne	0,5	0,2	0,0	0,0	0,0	0,1	0,002
Trudno powiedzieć	5,6	7,2	6,9	2,7	6,8	6,7	0,002
Odmowa odpowiedzi	0,5	0,2	1,1	2,3	0,8	0,8	0,003

Zgodnie z przewidywaniami oglądalność zmniejsza się ze wzrostem pozycji klasowej. Widzowie seriali najrzadziej rekrutują się z wyższej kadry kierowniczej i specjalistów. Odsetek respondentów, którzy deklaruwali, że nie oglądają żadnych seriali telewizyjnych, wyniósł w tej kategorii 38,6%, wśród właścicieli było ich 34,2%, a wśród rolników tylko 21%. Podobnie kształtowało się to w przypadku poziomu wykształcenia będącego istotnym wyznacznikiem pozycji klasowej. Seriale są najrzadziej oglądane przez absolwentów wyższych uczelni (31,6% deklaruje, że ich nie ogląda), wśród osób z wykształceniem średnim odsetek ten wynosi 28,6, a w kategorii z wykształceniem podstawowym zmniejsza się do 11,6. Oglądalność seriali jest wyraźnie nadreprezentowana wśród kobiet – deklarują one brak zainteresowania serialami ponaddwukrotnie rzadziej (15,6%) od mężczyzn (39,5%). Zależności z wiekiem są krzywoliniowe. Najrzadziej oglądają je osoby w przedziale 33–45 lat (nieoglądanie żadnych seriali deklaruje tam 33,3%), a najczęściej – osoby starsze, w wieku 66–75, które lubią spędzać czas przed telewizorem (nie ogląda ich 18,4%).

W tabeli 1 przedstawione są odsetki osób oglądających różne seriale w całej populacji i według poziomu wykształcenia, co stanowi pewien wgląd w kształtowanie się stratyfikacji kultury. Największym zainteresowaniem (44%) cieszy się w społeczeństwie polskim kategoria zaliczona przez nas do „telenoweli”. Są to wieloodcinkowe utwory o prostej fabule, opisujące zarówno zwykłe sprawy, jak i problemy życiowe. Rekordzistą jest *M jak miłość* (oglądanie go deklarowało 26,7% respondentów), na kolejnych pozycjach lokują się *Barwy szczęścia* (16,0%), *Na Wspólnej* (13,3%), *Na dobre i na złe* (12,2%), *Ojciec Mateusz* (7,5%), *Klan* (5,4%) i *Pierwsza miłość* (4,8%). Okazuje się, że sprawy, z którymi ma się do czynienia na co dzień, przyciągają więcej uwagi w porównaniu z komediami i filmami sensacyjnymi. Jakby przeniesienie się w świat fikcji i chęć oderwania się od rzeczywistości, które decydowały o atrakcyjności kina akcji, zeszyły na drugi plan, a śledzenie przyziemnych problemów w domach podobnych do własnych stało się ciekawsze i pozwalało lepiej odpocząć.

Prezentowany w telenowelach świat małych społeczności i rodzin znajduje największych zwolenników w kategoriach z niższym wykształceniem i o niższym statusie społecznym. Wśród osób z wykształceniem podstawowym odsetek ten obejmuje 68,3 zmniejszając się do 32,7% wśród absolwentów szkół wyższych. Dotyczy to również zagranicznych telenowel, zależność jest tu nawet silniejsza, chociaż ludzie oglądają je rzadziej: wśród osób z wykształceniem podstawowym telenowełe zagraniczne, głównie tureckie i latynoamerykańskie, przyciągają zainteresowanie 6,9%, podczas gdy wśród absolwentów szkół wyższych – tylko 0,8%. Telenowełe polskie były wskazywane najczęściej wśród obu płci, chociaż kobiety oglądają je prawie 3 razy częściej od mężczyzn

(64,8% do 22,8%)⁶. Znacznie częściej oglądają je również osoby starsze niż młodsze – w kategorii 66–75 lat odsetek ten wynosi 62,8%, a w kategorii 14–25 tylko 29,5%.

Za telenowelami, na poziomie 22,4%, sytuują się seriale medyczne i związane ze zdrowiem. Kategoria ta obejmuje m.in. zaliczone przez nas także do telenoweli *Na dobre i na złe*, a poza tym *Diagnozę* (5,5%), paradokumentalny *Szpital* (1,4%) i wymieniane rzadziej seriale zagraniczne, takie jak *Dr House* (1,6%), *Ostry dyżur* i *Górski lekarz*. Widownia tego gatunku również rekrutuje się znacznie częściej spośród kobiet niż z mężczyzn (32,5% do 11,7%), natomiast nie zależy od wykształcenia i wieku. Prawie tak samo często jak sprawy zdrowotne oglądane są filmy kryminalne, reprezentujące bardzo zróżnicowaną i szeroką kategorię seriali – z ponad 70 tytułów wskazywanych przez respondentów można tu zaliczyć *Ojca Mateusza*, najbardziej popularnego z nich wszystkich, a poza tym serial paradokumentalny *Gliniarze* (oglądanego przez 2,1%) i zagraniczny *CSI: kryminalne zagadki*. Kolejna pozycja to seriale „obyczajowe” (oglądanie ich deklarowało 18,9%) i komediowe (16,4%). Od tych pierwszych oddzieliliśmy filmy polskie (m.in. *Ranczo*, *O mnie się nie martw*) preferowane głównie wśród kobiet – 19,7% w porównaniu z 10,4% wśród mężczyzn⁷. W przypadku utworów obyczajowych rysuje się pewien wpływ wykształcenia. O ile polskie seriale obyczajowe są najczęściej preferowane przez kategorie z wykształceniem podstawowym, to w zagranicznych gustują osoby z wykształceniem wyższym, co wskazywałoby na ich większą złożoność i to, że są one trudniejsze w odbiorze. Z kolei komedie oglądane są z jednakową częstością przez kobiety i mężczyzn.

Oba te gatunki dzieli pewien dystans w stosunku do seriali historycznych (10,3%). Były one trochę rzadziej oglądane przez kobiety (8,7%) niż mężczyzn (12%), a jeżeli chodzi o wiek, to najrzadziej oglądały je osoby najmłodsze (w wieku 15–25 wskazywało na nie 6,8% badanych). Jeszcze niżej lokują się dramaty i fantastyka. Ta druga (dominuje zainteresowanie *Grą o tron*) cieszy się nieco większymi upodobaniami wśród mężczyzn. Było ich około 8,1% w porównaniu do 7,6% wśród kobiet. Z kolei oglądanie seriali dramatycznych koreluje pozytywnie z poziomem wykształcenia. Po oglądaniu telenoweli i serialach obyczajowych jest to kolejny wymiar stratyfikacji kultury. Zdecydowanie najmniej atrakcyjne okazują się seriale animowane, przyrodnicze, przygodowe i specjalistyczne. Pewnym zaskoczeniem może być brak zależności oglądania

⁶ W artykule nie zamieszczamy tabeli z odsetkami oglądania różnych seriali telewizyjnych ze względu na płeć, wiek i przynależność klasową. Te i inne tabele, do których się odwołujemy, możemy udostępnić.

⁷ Wśród wolenników niepolских seriali obyczajowych przewaga kobiet nad mężczyznami kształtowała się w relacji 24,4 do 13%.

seriali od wieku w odniesieniu do wielu gatunków. Można było tu oczekiwać nieco silniejszych zależności biorąc pod uwagę, że seriale telewizyjne są nowym elementem uczestniczenia w kulturze, w których to nowościach gustują głównie ludzie młodzi, np. z nich rekrutują się głównie zwolennicy nowych nurtów muzycznych. Seriale okazują się odporniejsze na powiew młodości, tzn. nie przyciągają. Do wyjątków seriali preferowanych przez osoby najmłodsze należy oglądanie filmów z dziedziny fantastyki, seriali o nastolatkach i gatunków paradowokumentalnych.

Opirając się na danych dotyczących wykształcenia można by wstępnie wnioskować o stosunkowo słabym oddziaływaniu seriali na dystanse społeczne. Z analiz, których tu nie prezentujemy, wynika, że tylko oglądanie niektórych seriali wchodzi w zależności z pozycją klasową. Dotyczy to telenoweli oglądanych najczęściej przez rolników (56,1%), a najrzadziej przez kadry kierownicze wyższego szczebla i specjalistów (25,5%). Tak samo jest z telenowelami zagranicznymi. Ich widownia (w sumie nieduża) rekrutuje się głównie z kategorii rolników (4,7%) i robotników (3,8%), podczas gdy kierownicy i specjaliści nic o nich nie mówią (nie wymienił ich żaden z respondentów). Odwrotnie kształtowały się zależności z oglądaniem dramatu i fantastyki. Można powiedzieć, że gatunki te nadreprezentowane są w polskiej klasie średniej. Seriale dramatyczne i fantastyka oglądane są głównie przez szeregowych pracowników umysłowych (10,7%) i specjalistów (9,2 i 9,8%), wśród robotników wskazywało na nie 6,1, a wśród rolników już tylko 2,5%. Podobnie jest z dramatami politycznymi, których widownia rekrutuje się głównie z kadry kierowniczej i specjalistów (3,4%).

W sumie zależność między oglądaniem seriali a usytuowaniem w hierarchii klasowej w miarę wyraźnie rysuje się jedynie w odniesieniu do poświęcanego im czasu. Kategorie o niższym statusie wykazują tu silniejsze upodobania od kategorii zajmujących wyższą pozycję, co potwierdzałyby nasze przypuszczenia, że seriale nie należą jeszcze do „wysokiej” kultury. Oglądanie ich nie jest takim przymusem obyczajowym jak chodzenie do teatru czy wiedza muzyczna. Do wyjątków należą telenowelee, seriale z dziedziny fantastyki i dramat. Te pierwsze przyciągają najwięcej uwagi klas niższych, a te drugie – kategorii lokujących się na wyższych pozycjach społecznych.

Oglądalność seriali

Zgodnie z pierwszą hipotezą prawdopodobieństwo oglądania seriali powinno zwiększać się w miarę obniżania się pozycji klasowej. Odpowiedzi dostarczają wyniki analizy przedstawione w tabeli 2. Zamieszczone w niej parametry regresji informują o sile oddziaływania przynależności klasowej i związanych

z nią – pochodzenia społecznego (wykształcenie matki⁸) i kapitału edukacyjnego respondenta⁹ – na oglądanie seriali telewizyjnych. Oglądalność jest zmienną zero-jedynkową: osobom oglądającym seriale przypisano 1, a wszystkim nieoglądającym – 0. Kontrolujemy również wpływ płci, dochodów i wieku, które mogą oddziaływać częściowo.

Wbrew przewidywaniom oglądanie seriali nie zależy od pozycji klasowej. Przy kontroli pochodzenia społecznego, wykształcenia i innych cech, przynależność do „klas” niższych nie zwiększa, a do właścicieli i specjalistów – nie zmniejsza oglądalności. Wpływ pochodzenia społecznego dokonuje się tylko pośrednio. Jeżeli matka ma wyższe wykształcenie, to „szanse” oglądalności są mniejsze niż dla pozostałych respondentów, choć porównanie modelu I i II wskazuje, że jest to w dużej mierze związane z wykształceniem badanych (po jego uwzględnieniu wartość współczynnika regresji dla matek zwiększa się z 0,51¹⁰ do nieistotnej statystycznie wartości 0,73). Oglądanie seriali związane jest z poziomem wykształcenia respondentów. Zgodnie z oczekiwaniami osoby z wykształceniem podstawowym (do których należy odnosić współczynniki regresji uzyskane dla innych kategorii) mają najwięcej szans na oglądanie seriali, podczas gdy stosunkowo najmniej mają ich osoby z wykształceniem wyższym (0,28). Jednak dokonuje się to głównie za pośrednictwem przynależności klasowej (wyższe wykształcenie jest nadreprezentowane wśród specjalistów i wyższej kadry kierowniczej) oraz wielkości dochodów – widać bowiem, że po uwzględnieniu tych zmiennych różnica między wyższym wykształceniem a pozostałymi poziomami edukacji maleje.

Najwyraźniej rysuje się zależność od płci. Kobiety mają kilkakrotną przewagę w oglądalności seriali w porównaniu do mężczyzn. Tendencja ta utrzymuje się niezależnie od wykształcenia, przynależności klasowej i wieku. Jak wskazywaliśmy powyżej, w przypadku Polski dotyczy to większości gatunków, a więc

⁸ W tej i w kolejnych tabelach wskaźnikiem pochodzenia społecznego jest wykształcenie matki. Dodatkowe analizy, których tu nie przedstawiamy, pokazują, że uwzględniając wykształcenie ojca uzyskujemy podobne wyniki. Ponieważ jednak zmienne te są skorelowane (wysoka współliniowość) zrezygnowaliśmy z prezentacji analiz regresji, w których obie te zmienne występują równocześnie, ze względu na trudności w interpretacji parametrów takich modeli.

⁹ Poza wymienionymi w tabelach 2–4 kategoriami opisującymi przynależność klasową i wykształcenie respondenta, uwzględniliśmy również zmienne dotyczące sytuacji, gdy respondent nie pracował do momentu badania lub nadal się uczy. Parametry dla tych modeli pomijamy w tabelach, niemniej osoby te są w tych analizach uwzględnione.

¹⁰ Wielkość 0,51 wskazuje, że proporcja osób oglądających seriale w stosunku do ich nieoglądających (tzw. szansa) jest prawie 2 razy mniejsza (tj. wynosi $1/0,51$) dla osób, których matki mają wykształcenie wyższe, aniżeli dla tych, których matki mają wykształcenie podstawowe – przy kontroli statystycznej innych zmiennych w modelu, tj. płci i wieku. W zastosowanym tu multiplikatywnym modelu regresji logistycznej zależności „negatywne” zawierają się w przedziale od 0 do 1, 1 wskazuje na brak zależności, a powyżej 1 – wzrost zależności.

Tabela 2. Zależność oglądania seriali^a od cech respondenta i wykształcenia matki – wyniki regresji logistycznej w wersji multiplikatywnej

Zmienne niezależne	I	II	III
Stała	1,83**	2,89**	2,45*
Płeć (0 – mężczyźni, 1 – kobiety)	3,61**	3,82**	3,30**
Wiek (kategoria odniesienia: poprzednia)			
26-35 lat	1,26	1,73*	1,67
36-45 lat	0,66*	0,66*	0,80
46-55 lat	1,30	1,22	1,14
56-65 lat	0,89	0,92	0,96
66-75 lat	1,69*	1,69*	1,59
76 lat i więcej	0,64	0,54*	0,58
Wykształcenie matki (kategoria odniesienia: podstawowe)			
Nieukończone średnie i zasadnicze zawodowe	0,73*	0,89	0,90
Średnie	0,76	1,07	1,01
Pomaturalne i niepełne wyższe	0,76	1,11	1,48
Wyższe	0,51**	0,73	0,72
Wykształcenie respondenta (kategoria odniesienia: podstawowe)			
Nieukończone średnie i zasadnicze zawodowe		0,48**	0,47*
Średnie		0,34**	0,35**
Pomaturalne i niepełne wyższe		0,36**	0,40*
Wyższe		0,28**	0,35**
Przynależność klasowa respondenta (kategoria odniesienia: rolnicy)			
Kierownicy wyższego szczebla i specjaliści			0,92
Pracownicy umysłowi			1,61
Właściciele firm			1,23
Robotnicy wykwalifikowani			1,26
Robotnicy niewykwalifikowani			1,28
Logarytm dochodu na osobę			0,79
Pseudo R-kwadrat Coxa i Snella	0,087	0,100	0,098
Pseudo R-kwadrat Nagelkerkego	0,127	0,146	0,144

* p<0,05; ** p<0,01

^a Respondentem oglądającym kiedykolwiek seriale przypisano 1, a tym, którzy w ogóle nie oglądają – 0.

niezależnie od tego, czy są to telenowełe, seriale kryminalne czy obyczajowe, wszystkie one charakteryzują się większą oglądalnością wśród kobiet. Kobiety bardziej lubią seriale od mężczyzn. W odpowiedzi na pytanie dotyczące preferencji w spędzaniu czasu wolnego odsetek wskazujących na lubienie seriali wyniósł wśród kobiet 35,9, podczas gdy wśród mężczyzn tylko 10,7. Poniekąd może to wynikać z tego, że w wielu serialach porusza się bliskie kobietom tematy. Z jednej strony mamy telenowełe, w których szkicowane są znane każdej pani domu obrazki i problemy z życia rodzinnego, z drugiej – są produkcje obyczajowe promujące nowoczesny, wielkomiejski styl życia adresowane do kobiet szukających niezależności w życiu prywatnym i zawodowym. Przekrój tematyki serialowej jest na tyle szeroki, że bez problemu odpowiada na potrzeby i zainteresowania kobiet pochodzących z różnych środowisk. Ponadto warto zauważyć, że część produkcji, zwłaszcza telenoweli i seriali obyczajowych, jest emitowanych w ciągu dnia, w związku z tym są one czasowo bardziej dostępne dla kobiet, które z uwagi na opiekę nad domem i dziećmi, częściej niż mężczyźni przebywają w domu w godzinach porannych i wczesnopopołudniowych.

Umiarkowana homologia

Według drugiej hipotezy związek z pozycją klasową zależy od rodzaju seriali: te bardziej złożone powinny cieszyć się większym uznaniem osób zajmujących wyższe pozycje, a zwłaszcza przedstawicieli biznesu, podczas gdy seriale mniej złożone, o prostszej fabule i kojarzone wyłącznie z rozrywką preferowane są przez reprezentantów klas niższych. W tabeli 3 przedstawiamy te zależności w podziale na seriale wyższej i niższej jakości, wyodrębniając ponadto polskie telenowełe, których popularność jest w Polsce największa.

Nie potwierdziła się hipoteza o oddziaływaniu pozycji klasowej na wzory oglądalności. Po uwzględnieniu innych czynników, ani przynależność do właścicieli, ani do kierowników i specjalistów nie daje więcej szans oglądania seriali lepszego gatunku w porównaniu z kategoriami lokującymi się na niższych pozycjach społecznych. Z drugiej strony, członkowie klas niższych nie oglądają częściej seriali o niższej złożoności, co byłoby potwierdzeniem prawidłowości uchwyconych w badaniach dotyczących gustów muzycznych i innych stylów życia. Wpływ klasy społecznej daje o sobie raczej znać w postaci międzypokoleniowej reprodukcji kultury (związanej z wykształceniem matki) i wykształcenia badanych. Pochodzenie z rodzin o wyższym kapitale edukacyjnym wyraźnie zwiększa szanse oglądania seriali wyższej jakości, zmniejszając szanse oglądania tych mniej złożonych. Równocześnie posiadanie matek o niższym poziomie wykształcenia zwiększa szanse oglądania telenoweli i innych seriali o niższej złożoności, zmniejszając je w odniesieniu do seriali „ambitnych”. W przypadku

telenowel współczynnik regresji dla osób posiadających matki z wyższym wykształceniem jest (przy kontroli innych czynników) najniższy i wynosi 0,38, co oznacza, że mają one 2,63 razy (tj. $1/0,38$) mniej szans ich oglądania (niż nieoglądania) w porównaniu z osobami, których matki mają wykształcenie podstawowe. Z kolei porównując osoby, których matki mają wykształcenie wyższe i zasadnicze zawodowe, szanse te zmniejszają się 2,23 razy (tj. $0,85/0,38$).

Tabela 3. Zależność oglądania seriali o wysokiej złożoności^a, niskiej złożoności^b, i polskich telenowel^c od cech respondenta i wykształcenia matki – wyniki regresji logistycznej w wersji multiplikatywnej

Zmienne niezależne	Seriale o wysokiej złożoności			Seriale o niskiej złożoności			Polskie telenowełe		
	I	II	III	I	II	III	I	II	III
Stała	0,27**	0,11**	0,17*	0,26**	0,22**	0,22**	0,28**	0,43**	0,36*
Płeć (0 – mężczyźni, 1 – kobiety)	0,58**	0,50**	0,63*	0,67**	0,68**	0,71*	7,45**	8,4**	8,19**
Wiek (kategoria odniesienia: poprzednia)									
26–35 lat	0,86	0,60	0,53	1,04	1,47	1,66	1,03	1,28	1,26
36–45 lat	0,81	0,83	0,64	1,26	1,25	1,08	1,3	1,28	1,41
46–55 lat	0,57*	0,62	0,73	1,22	1,15	1,57	1,36	1,26	1,39
56–65 lat	0,61	0,59	0,46*	1,48	1,52	1,45	0,83	0,83	0,79
66–75 lat	0,67	0,66	0,53	1,14	1,15	1,21	2,14**	2,18**	2,08**
76 lat i więcej	0,5	0,60	1,24	0,69	0,64	0,48*	0,66	0,55*	0,48**
Wykształcenie matki (kategoria odniesienia: podstawowe)									
Nieukończone średnie i zasadnicze zawodowe	2,37**	1,82*	1,35	1,00	1,05	0,95	0,7*	0,87	0,85
Średnie	3,00**	1,77*	1,25	0,84	1,03	0,94	0,34**	0,53**	0,50**
Pomaturalne i niepełne wyższe	3,92**	2,00	1,65	0,63	0,9	0,85	0,31**	0,5*	0,49
Wyższe	7,77**	4,18**	2,03	0,32**	0,43*	0,51	0,18**	0,29**	0,38**
Wykształcenie respondenta (kategoria odniesienia: podstawowe)									
Nieukończone średnie i zasadnicze zawodowe		3,04	1,48		0,84	0,72		0,59*	0,61*
Średnie		4,66**	2,08		0,97	0,98		0,38**	0,39**
Pomaturalne i niepełne wyższe		7,76**	5,41*		0,64	0,63		0,35**	0,38*
Wyższe		8,63**	4,33*		0,48**	0,49		0,27**	0,30**

cd. tabeli 3

Przynależność klasowa respondenta (kategoria odniesienia: rolnicy)									
Kierownicy wyższego szczebla i specjaliści			1,38			0,73			0,84
Pracownicy umysłowi			1,17			0,95			1,79*
Właściciele firm			1,33			0,93			1,47
Robotnicy wykwalifikowani			1,52			1,19			1,15
Robotnicy niewykwalifikowani			1,28			1,07			1,04
Logarytm dochodu na osobę			2,26**			0,84			0,66**
Pseudo R-kwadrat Coxa i Snella	0,144	0,162	0,189	0,045	0,054	0,074	0,243	0,257	0,282
Pseudo R-kwadrat Nagelkerkego	0,236	0,265	0,315	0,067	0,081	0,109	0,326	0,344	0,377

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$

^aRespondentom oglądającym seriale o wysokiej złożoności przypisano 1, a tym, którzy oglądali wyłącznie seriale o niskiej lub średniej złożoności – 0. ^bRespondentom oglądającym serial o niskiej złożoności przypisano 1, a tym, którzy oglądali wyłącznie seriale o wysokiej lub średniej złożoności – 0. ^cRespondentom oglądającym polskie telenowełe przypisano 1, a wszystkim pozostałym, również tym, którzy w ogóle nie oglądają seriali – 0.

Analogicznie kształtowały się zależności z wykształceniem badanych. Posiadanie kapitału edukacyjnego w postaci dyplomu wyższej uczelni związane jest z największą częstością oglądania wyżej ocenianych seriali (współczynnik regresji wynosi 4,33) w porównaniu z innymi kategoriami, a równocześnie osoby te są najrzadziej reprezentowane wśród widzów telenowel (0,3) i seriali mniej złożonych, o niższej jakości (0,49). Zależność ta zmniejsza się w miarę obniżania się poziomu wykształcenia, a właściwie odwraca. Osoby o najniższym kapitale edukacyjnym charakteryzują się największą oglądalnością seriali popularnych, zaliczanych do mało „ambitnych”.

Przechodząc do innych prawidłowości należy skorygować stwierdzenie, że kobiety oglądają seriale częściej od mężczyzn. Okazuje się, że dotyczy to raczej gatunków cieszących się największą popularnością, co przesądza o wyniku wskazującym na większą oglądalność rozpatrywaną ogółem (tabela 2). Kobiety ustępują mężczyznom pod względem oglądania najbardziej i najmniej złożonych seriali (odpowiednio 0,63 i 0,71). Natomiast przeważają w odniesieniu do telenowel, co można by nazwać dominacją biorąc pod uwagę, że oglądają one tego typu seriale 8 razy częściej od mężczyzn. Można to interpretować w ten sposób, że bardziej odpowiada im atmosfera i świat telenowel, łatwiej go rozumieją, lepiej się w nim odnajdują i identyfikują z ich bohaterami.

Natomiast pod względem oglądania „lepszyc” i większości „gorszych” seriali kobiety ustępują mężczyznom. Ujmując to inaczej, częściej oglądają one serie lokujące się „pośrodku”, jeśli chodzi o ich złożoność i jakość. Oglądanie telenowel wchodzi też w zależności z wiekiem. Najbardziej gustują w nich mianowicie osoby w wieku 66–75 lat, a więc na ogół już na emeryturze, dysponujące czasem – interesują ich ludzkie problemy, które można śledzić w telewizji. Faktem zasługującym też na uwagę jest występowanie istotnego związku między oglądaniem seriali o większej złożoności a dochodem gospodarstwa domowego. Wiąże się to prawdopodobnie z tym, że oglądanie seriali o wyższej jakości jest łatwiejsze dla osób mających dostęp do telewizji płatnych i platform streamingowych.

Hierarchia jakości seriali

Wymiarem, który porządkuje preferencje dotyczące oglądania seriali w postaci hierarchii, są oceny dokonywane przez ekspertów i użytkowników portali internetowych. Jest to rodzaj gradacji, która może być traktowana jako odpowiednik hierarchii prestiżu, czyli wartościowania obiektów kultury ze względu na różne kryteria, co identyfikuje usytuowanie odbiorców seriali w hierarchii społecznej. Przeanalizujemy je pod kątem tego, jak dalece hierarchia ta odzwierciedla zastosowany powyżej podział na serie wyższego, średniego i niższego gatunku.

Wyniki tej analizy przedstawiamy w tabeli 4. Są to współczynniki regresji liniowej, które informują o sile oddziaływania wybranych cech położenia klasowego na oglądanie seriali ocenianych pod kątem jakości. Wyższe wartości można interpretować jako tendencję do oglądania seriali lokujących się na wyższych pozycjach. Z kolei wartości ujemne wskazują na preferowanie utworów o niższej jakości. W sytuacji, gdy respondent odpowiadając na pytanie kwestionariusza wskazał kilka seriali, przypisywano mu średnią ich ocen.

Generalnie ujmując, zależności uzyskane dla wymiaru gradacji pokrywają się w dużym stopniu z ustaleniami uzyskanymi w ramach podziału seriali na lepsze i gorsze. Upodobania do seriali lokujących się na wyższych lub niższych szczeblach tego rankingu nie zależą od usytuowania w strukturze klasowej. Natomiast oddziałuje wykształcenie respondenta i pochodzenie społeczne związane z wykształceniem rodziców: posiadanie matek z wyższym wykształceniem związane jest z wyraźnie większą oglądalnością seriali o wyższej jakości ($b=13,12$). Nie dokonuje się to bezpośrednio, tylko przez oddziaływanie na wykształcenie i pozycję klasową respondenta, a może i dochody rodziny. Zależność ta znacząco zmniejsza się przy kontroli tych zmiennych, co sugeruje, że wyższe wykształcenie matek przekłada się na poziom wykształcenia ich dzieci,

Tabela 4. Zależność jakości oglądanych seriali (średnie ocen krytyków/użytkowników) od cech respondenta i wykształcenia matki – wyniki regresji liniowej (parametry w wersji niestandardyzowanej)

Zmienne niezależne	I	II	III
Stała	57,44**	56,84**	58,1**
Płeć (0 – mężczyźni, 1 – kobiety)	-7,95**	-8,55**	-7,79**
Wiek (kategoria odniesienia: poprzednia)			
26–35 lat	0,63	-1,43	-2,75
36–45 lat	-1,84	-1,56	-1,44
46–55 lat	-2,04	-1,49	-2,23
56–65 lat	-1,16	-1,44	-1,25
66–75 lat	-3,16**	-3,00**	-3,32**
76 lat i więcej	0,51	1,30	1,20
Wykształcenie matki (kategoria odniesienia: podstawowe)			
Nieukończone średnie i zasadnicze zawodowe	3,43**	2,21*	1,64
Średnie	8,31**	5,48**	5,52**
Pomaturalne i niepełne wyższe	4,6*	0,91	0,89
Wyższe	13,12**	9,45**	5,45**
Wykształcenie respondenta (kategoria odniesienia: podstawowe)			
Nieukończone średnie i zasadnicze zawodowe		2,03	1,76
Średnie		3,18**	1,72
Pomaturalne i niepełne wyższe		6,93**	5,91**
Wyższe		7,86**	5,77**
Przynależność klasowa respondenta (kategoria odniesienia: rolnicy)			
Kierownicy wyższego szczebla i specjaliści			3,55
Pracownicy umysłowi			-1,63
Właściciele firm			-1,2
Robotnicy wykwalifikowani			-0,19
Robotnicy niewykwalifikowani			1,35
Logarytm dochodu na osobę			4,12**
Skorygowane R-kwadrat	0,260	0,281	0,326

* p<0,05; ** p<0,01

co z kolei rzutuje na pozycję rynkową i spędzanie czasu przed telewizorem. Nie jest to wynik zaskakujący, jeżeli wziąć pod uwagę, że posiadanie wysokiego kapitału edukacyjnego silniej motywuje do uczestniczenia w „wyższej” kulturze, co – jak widać – dotyczy też oglądania seriali o „wyższej” złożoności.

Odzwierciedleniem tego jest również tendencja do oglądania ich przez osoby z wykształceniem powyżej średniego. Jeżeli chodzi o oddziaływanie innych czynników, to zwolennicy lepszych seriali koncentrują się w kategoriach z wyższym dochodem i bardziej wśród mężczyzn niż kobiet, które preferują seriele niższej jakości i to bez względu na wiek, wykształcenie i klasę społeczną.

Oglądanie seriali i inne sposoby spędzania czasu wolnego

Można założyć, że oglądanie seriali łączy się w jakimś stopniu z innymi rodzajami praktykowania kultury. Opiera się to na wspólnocie upodobań. Zjawisko to może prowadzić do konsolidacji podziałów klasowych, gdyby np. gustowanie w serialach obyczajowych lub telenowelach związane było z preferencjami do muzyki popularnej, a upodobania do dramatów i fantastyki nakładały się na czytanie dzieł literackich i lubienie muzyki poważnej. Występowanie takiej zbieżności upodobań wśród osób zajmujących podobną pozycję klasową wyostrzałoby podziały społeczne. Wydaje się to bardziej prawdopodobne niż np. łączenie upodobań do serialowych „dramatów” z lubieniem disco polo – tak, jak raczej mało prawdopodobne jest chodzenie do opery łączone z oglądaniem paradokumentów.

W tabeli 5 przedstawiamy współczynniki korelacji między lubieniem różnych seriali a aktywnością w innych wymiarach kultury. Seriele rozpatrywane są w podziale na 3 kategorie: „wyższe” (bardziej „ambitne” i trudniejsze w odbiorze), „średnie”, które sytuują się w środku oraz te lokowane na dole. Ponieważ, jak zaznaczyliśmy wcześniej, wiele zmiennych opisujących aktywności kulturalne – chodzenie do kina, teatru, biblioteki itp. – mierzonych jest na skalach porządkowych (od „w ogóle” do „częściej niż raz w tygodniu”), do pomiaru tych zależności posłużyliśmy się współczynnikami korelacji rangowej. W ostatniej kolumnie przedstawione są wartości korelacji z ocenami seriali na skali jakości. Jest to omówiony wyżej sumaryczny wskaźnik (średnie arytmetyczne) utworzony według oceny ekspertów i użytkowników.

Wartości współczynników korelacji są niskie. Potwierdza się, że oglądanie seriali telewizyjnych nie wchodzi w silne zależności z praktykowaniem innych aspektów kultury dotyczących – jak w przypadku naszych analiz – preferencji muzycznych, chodzenia do teatru, zwiedzania kościołów czy korzystania z bibliotek. Niemniej wyłania się tu kilka prawidłowości wskazujących na łączenie oglądania seriali z innymi aktywnościami, co sygnalizuje ich udział w tworzeniu podziałów klasowych. Zgodnie z oczekiwaniami, seriele oglądane są częściej przez osoby, które gustują raczej w disco polo (0,150) niż w muzyce poważnej (-0,037) i innych utworach zaliczanych do wyższej kultury. Tendencja do oglądania seriali jest również negatywnie skorelowana z upodobaniami do

rapu $(-0,1)$, gatunku wyrastającego ze sprzeciwu wobec mainstreamu, jakby seriale przyciągały raczej widownię zachowawczą, mającą konserwatywne poglądy. Oglądanie seriali nie sprzyja też korzystaniu z bibliotek, chodzeniu do teatru, do kina, na wernisaże, do muzeów i galerii sztuki. Jest to zgodne z hipotezą, że seriale telewizyjne cieszą się większymi upodobaniami kategorii o niższym statusie społecznym.

Wyniki zdają się być również potwierdzeniem hipotezy o występowaniu homologii, jeżeli rozumieć ją w sensie występowania znaczącej (pod względem statystycznym) korelacji między oglądaniem seriali a uczestnictwem w innych wymiarach kultury. W przypadku seriali jest to „umiarkowana” homologia, zawężona do silniejszej korelacji z niektórymi formami aktywności a słabszej z innymi. Prawdopodobnie znajduje to odzwierciedlenie w zajmowaniu podobnej pozycji społecznej przez widzów. Widać, że oglądanie seriali kojarzonych z „wyższą” kulturą (takich jak fantastyka i dramaty) łączy się z większymi preferencjami do rocka, chodzeniem do kina, na wernisaże czy do domu kultury (wyższe wartości dodatnie), a z kolei seriale o prostszej fabule, kojarzone z czystą rozrywką – związane są z lubieniem disco-polo (wartości ujemne). Tendencja do umiarkowanej homologii daje również znać w zróżnicowaniu korelacji z ocenami seriali na sumarycznej skali jakości. Korelacje te są jeszcze silniejsze, a homologia jest bardziej wyrazista po zawężeniu analizy do osób oglądających seriale (prawa strona tabeli 5).

Omniworyzm

Biorąc pod uwagę, że oznaki omniworyczności stwierdzono w wielu z badanych dotąd aspektów stylu życia, powinien on występować również w odniesieniu do oglądania seriali telewizyjnych. Dotychczasowe ustalenia wskazują, że pod względem oddziaływania na podziały klasowe omniworyzm nie ustępuje uniworyzmowi. Na przykład upodobania do muzyki poważnej, które dominują wśród specjalistów, nie wykluczają łączenia z tym preferencji do popu, a czytanie literatury pięknej występuje razem z powieściami sensacyjnymi. Należy podkreślić, że omniworyczność przybiera różne warianty i nie każdy związany jest z zajmowaniem określonej pozycji klasowej. Przy czym nie zawsze specjaliści okazują się największymi omniworystami, a uniworyzm nie zawsze przeważa w kategoriach o niższym statusie społecznym. Na przykład w Polsce omniworyzm w dziedzinie gustów muzycznych jest najczęściej reprezentowany przez właścicieli firm, co odbiega od typowej hierarchii klasowej. Właściciele wyprzedzają pod względem omniworyczności specjalistów, a poniżej lokują się głównie robotnicy niewykwalifikowani i rolnicy (Cebula, Pilch 2020; Domański i in. 2021).

Tabela 5. Współczynniki korelacji rangowej^a między oglądaniem seriali a lubieniem muzyki i innymi rodzajami aktywności

Serie	Jak często ogląda serial (skala 7-punktowa)	Czy lubi serial o złożoności...			Czy lubi serial o złożoności... (po wyłączeniu osób, które nie oglądają seriali)			Średnia ocena na podstawie rankingów
		wysokiej ^b	średniej ^b	niskiej ^b	wysokiej	średniej	niskiej	
Indeks lubienia								
muzyki poważnej	-0,037*	0,005	-0,005	-0,058**	0,010	0,010	-0,067**	0,037
muzyki jazzowej	-0,050**	0,015	-0,024	-0,063**	0,025	-0,011	-0,069**	0,065**
rocka ambientego	-0,108**	0,176**	-0,078**	-0,103**	0,236**	-0,052*	-0,106**	0,241**
popu zagranicznego	0,034	0,177**	0,065**	-0,072**	0,198**	0,041	-0,107**	0,171**
rapu	-0,100**	0,143**	-0,060**	-0,080**	0,193**	-0,024	-0,077**	0,138**
disco polo	0,150**	-0,157**	0,150**	0,112**	-0,222**	0,112**	0,097**	-0,225**
Jak często zdarza się Pani/Panu?								
skorzystać z biblioteki	-0,055**	0,113**	0,024	-0,098**	0,131**	0,016	-0,127**	0,098**
pójść do centrum kultury/domu kultury	-0,039*	0,078**	0,008	-0,098**	0,086**	-0,023	-0,128**	0,073**
chodząc do kina	-0,129**	0,189**	-0,052**	-0,167**	0,235**	-0,053*	-0,193**	0,233**
pójść do teatru	-0,084**	0,135**	-0,025	-0,123**	0,161**	-0,053*	-0,152**	0,161**
wziąć udział w koncercie na powietrzu	-0,016	0,137**	0,050*	-0,038	0,159**	0,056*	-0,055*	0,135**
pójść na wystawę plastyczną, do galerii sztuki, na wernisaż	-0,070**	0,079**	-0,026	-0,084**	0,097**	-0,037	-0,100**	0,102**
zwiedzać muzea lub obiekty turystyczne takie jak zabytkowe kościoły, skanseny, rynki staromiejskie	-0,042*	0,118**	0,009	-0,103**	0,134**	-0,015	-0,132**	0,122**

* p<0,05, ** p<0,01

^a Współczynniki tau-b Kendall'a.^b Znaczące zerowejdkowe, gdzie wartość 1 oznacza, że respondent lubi serial o danej złożoności (np. wysokiej), a 0 wskazuje, że seriali takich nie lubi lub nie ogląda seriali w ogóle.

O tym, jak kształtowało się to w odniesieniu do oglądania seriali telewizyjnych, informują dane w tabeli 6. Z jednej strony nie ma powodu wątpić, że i na tym polu spędzania wolnego czasu omniworyczność jest powszechnym zjawiskiem, tzn. mało kto ogranicza zainteresowania do seriali jednego rodzaju. Z drugiej strony wiemy, że oglądanie seriali jest słabiej związane z przynależnością klasową i innymi cechami. Nie inaczej byłoby w przypadku omniworyczności. Wskaźnikiem omniworyzmu może być łączenie upodobań do konkretnych seriali, np. *M jak miłość* i *Gry o tron*, jak i oglądanie seriali o różnej jakości reprezentujących różne poziomy kultury: „wyższych” ze „średnimi” lub „niższymi”, „średnich” z „niższymi” itd. W tym artykule skupiamy się na omniworyczności ograniczonej do rodzajów seriali. Jednak warto byłoby kiedyś, jak sądzimy, przeanalizować tendencje do łączenia konkretnych utworów, np. w przypadku *M jak miłość* i *Gry o tron*; na pierwszy z nich wskazało prawie 27% respondentów, a na drugi nieco ponad 5%, chociaż obydwie te tytuły wymieniło jedynie 0,5%.

Tabela 6. Łączenie różnych gatunków seriali (bądź oglądanie wybranych) a pozycja klasowa (%)

Czy lubi seriale o złożoności...			Wszyscy respondenci	Kierownicy wyższego szczebla i specjaliści	Pracownicy umysłowi	Właściciele firm	Robotnicy wykwalifikowani	Robotnicy niewykwalifikowani	Rolnicy
wysokiej	średniej	niskiej							
nie	nie	nie	34,6	48,4	25,9	44,7	36,3	34,3	32,9
nie	nie	tak	2,5	1,1	2,2	1,8	3,7	3,9	2,3
nie	tak	tak	13,3	5,3	12,2	12,3	16,5	17,5	18,5
nie	tak	nie	36,3	28,9	42,4	27,2	33,8	34,6	40,7
tak	tak	tak	1,1	0,0	1,2	1,8	1,2	1,1	1,4
tak	nie	tak	0,4	2,6	0,2	0,0	0,3	0,0	0,0
tak	tak	nie	9,1	10,5	12,4	9,6	7,0	6,4	3,7
tak	nie	nie	2,6	3,2	3,4	2,6	1,2	2,1	0,5
Ogółem			100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

W pierwszej kolumnie tabeli przedstawione są odsetki osób reprezentujących wszystkie rodzaje omniworyczności i uniworyczności. Do tych drugich zaliczyliśmy osoby, które lubią oglądać tylko jeden z trzech wyróżnionych rodzajów seriali. Najczęściej występującą kategorią są uniworyści, którzy lubią oglądać tylko seriale ze środka hierarchii (36,3%). Było ich prawie tyle, co osób, które deklarowały brak jakiegokolwiek zainteresowania oglądaniem seriali (34,6%). Uniworyzm „średniego” szczebla wyraźnie wyprzedza, pod względem

liczebności, kategorię omniworystów – osoby, które z upodobaniem oglądają seriale zajmujące w tym rankingu środkową i najniższą pozycję (13,3%) oraz kategorię, która ogląda seriale „średniej” jakości w połączeniu z lokowanymi najwyżej (9,1%). Bardzo rzadko zdarzają się respondenci, którzy wskazali jednocześnie seriale charakteryzujące się najwyższą i najniższą złożonością (ogółem 1,5%, sumując tych, którzy równocześnie oglądali bądź nie oglądali seriali o średniej złożoności). W sumie łączenie upodobań do różnych seriali dominuje jednak nad uniwersalnością.

Zgodnie z hipotezą, większa omniworyczność powinna być nadreprezentowana w kategoriach zajmujących wyższą pozycję społeczną. Dotyczyłoby to zwłaszcza łączenia upodobań do seriali ocenianych najwyżej i stosunkowo najniżej (w tabeli 6 są to odsetki przedstawione w trzecim wierszu, dotyczącym omniworyczności, od dołu). W istocie, zależność ta rysuje się w postaci dającej się zauważyć przewagi kierowników wyższego szczebla i specjalistów (2,6%) nad innymi kategoriami (w których omniworyzm nie przekracza 0,2–0,3%), jednak biorąc pod uwagę małe liczebności nie są to różnice znaczące i zanikają przy kontroli innych czynników. Podobnie jest w przypadku kilku innych rodzajów omniworyczności: specjaliści, pracownicy umysłowi o niższym statusie i właściciele trochę częściej oglądają seriale lokujące się najwyżej i w środku hierarchii (9,6–12,4%) w porównaniu z członkami klas niższych. Z kolei robotnicy i rolnicy charakteryzują się trochę większą omniworycznością pod względem preferencji do seriali reprezentujących średni i niższy poziom tego rankingu (16,5–18,5%) w porównaniu z pracownikami umysłowymi niższego szczebla (5,3–12,3%)¹¹.

¹¹ Nie wszystkie różnice między klasami społecznymi są statystycznie istotne. Porównanie parami wskazuje, że np. w przypadku omniworyzmu polegającego na łączeniu upodobań do seriali o wysokiej i średniej złożoności różnica statystycznie istotna (na poziomie 0,05) występuje między specjalistami a rolnikami, pracownikami umysłowymi a rolnikami i między właścicielami a rolnikami. Istotna jest również różnica między pracownikami umysłowymi niższego szczebla a robotnikami (zarówno wykwalifikowanymi i niewykwalifikowanymi). Z naszych obliczeń wynika, że różnica ta występuje także między wszystkimi kategoriami umysłowymi (ten rodzaj omniworyczności był w sumie reprezentowany przez 11,7% połączonych w jedną „klasę” kierowników i specjalistów, pracowników umysłowych niższego szczebla i właścicieli) a kategoriami fizycznymi (w sumie było to 6% robotników i rolników). W przypadku preferowania seriali o średnim i niższym poziomie złożoności, kierownicy i specjaliści (5,3%) kontrastują w statystycznie istotnym stopniu z wszystkimi pozostałymi kategoriami, a pracownicy umysłowi niższego szczebla „istotnie” różnią się od robotników niewykwalifikowanych i robotników. Występuje również istotna różnica między szeroko definiowanymi pracownikami umysłowymi (10,7%) a fizycznymi (17,4%).

Wnioski i sprawy do dalszych analiz

Przedstawione wyniki są odpowiedzią na pytanie, czy oglądanie seriali telewizyjnych jest elementem kapitału kulturowego przynoszącego korzyści; porównywalnym z czytaniem książek, chodzeniem do teatru czy znajomością muzyki; będącym źródłem prestiżu społecznego i smaku; brany pod uwagę przez pracodawców i w codziennych kontaktach z innymi. Jeżeli tak, to stratyfikacja społeczna w oglądaniu seriali powinna być znacząco związana z przynależnością klasową i innymi cechami kształtującymi losy życiowe jednostek. Seriale, podobnie jak dzieje się to z innymi rodzajami aktywności związanymi ze statusem społecznym, dzielą się na te bardziej cenione i te uważane za „gorsze”.

Wynik jest następujący: oglądanie seriali słabo zależy od pozycji klasowej. Ani częstość ich oglądania, ani rodzaje, ani jakość nie wchodzi w istotne zależności z usytuowaniem w hierarchii społecznej utożsamianej z pozycją rynkową i stosunkiem do szeroko rozumianej własności. Przynależność do kierowników wyższego szczebla, specjalistów i właścicieli firm nie daje więcej szans na oglądanie seriali wyższej jakości w porównaniu z kategoriami lokującymi się na niższych pozycjach społecznych, a równocześnie członkowie klas niższych nie oglądają częściej seriali o niższej złożoności. Należy, dla ścisłości, podkreślić, że przynależność do tych kategorii różnicuje zarówno częstość oglądania, jak i gatunki seriali. Jednak wynika to głównie z posiadania innych cech związanych z pozycją klasową. Zgodnie z oczekiwaniami są nimi wykształcenie i pochodzenie społeczne, a więc kapitał kulturowy rodziców. Prawidłowością jest, że wyższe wykształcenie respondentów i matek zwiększa szanse oglądania seriali zaliczanych do wyższej kultury, podczas gdy oglądanie tych o niższej złożoności związane jest z niższym kapitałem edukacyjnym. Z kategorii tych rekrutują się głównie członkowie wyższej klasy średniej. Wyższe wykształcenie wyposaża ich w wartości i preferencje, które skłaniają do oglądania bardziej złożonych seriali. Dokonuje się to również za sprawą socjalizacji i wpływu rodziny powodując, że oglądanie seriali może sprzyjać odtwarzaniu się podziałów klasowych.

Nie zmienia to faktu, że nie jest to, przynajmniej na obecnym etapie rozwoju, istotny wymiar kształtowania się nierówności społecznych. Być może dlatego, że seriale są stosunkowo młodym gatunkiem, ich produkcja w znacznie większym stopniu niż np. produkcja filmowa podlega regułom rynkowym, stąd też kierowane są one z założenia do możliwie szerokiej publiczności. Wyniki naszych analiz potwierdzają wysoką popularność seriali „mainstreamowych”, charakteryzujących się – można by rzec – średnią złożonością we wszystkich klasach społecznych, co oznacza, że mogą one mieć unifikujący wpływ na kształtowanie stylów życia. Sposób, w jaki zachowania ludzi są przedstawiane w serialach, osłabia faktyczne oznaki zróżnicowania wzorów ubioru, urządzania wnętrza domu czy zwyczajów związanych z przyjmowaniem gości.

Kwestią wymagającą bardziej pogłębionych analiz jest oddziaływanie seriali na kapitał społeczny. Wydaje się prawdopodobne, że serie – szczególnie te zaliczane do średniej jakości – mogą oddziaływać na wzmacnianie kontaktów towarzyskich, zwłaszcza w relacjach międzygeneracyjnych i międzyklasowych, jako wspólne pole zainteresowań i wygodny, a przez to „bezpieczny” temat do rozmów. Ograniczeniem naszych badań było nieuwzględnienie sposobów oglądania seriali, które mogą być związane z przynależnością klasową, np. tego, czy jest to rozrywka podejmowana indywidualnie, czy raczej jako wspólna aktywność rodzinna. Kwestią do podjęcia jest również prześledzenie zmian w oglądaniu seriali. Jak próbowaliśmy wykazać relatywnie nowe dziedziny kultury są słabiej skorelowane z klasą społeczną niż „stare”, takie jak np. muzyka poważna czy teatr, zajmujące ugruntowaną pozycję. Pojawienie się seriali raczej „zdemokratyzowało” dostęp do kultury, gdyby postrzegać to od strony stratyfikacji klasowej. Jest to element stale prowadzonej dyskusji dotyczącej wyłaniania się coraz to nowych symboli i gustów, które ludzie uważają za warte eksponowania w celu zaznaczenia własnej pozycji społecznej (Prieur, Savage 2013; Friedman, Laurisson 2019; Combes, Glevarec 2021).

Bibliografia

- Bennett, Tony et al. 2009. *Culture, Class, Distinction*. London–New York: Routledge.
- Bourdieu, Pierre. 1984. *Distinction. A Social Critique of the Judgement of Taste*. Cambridge: Harvard University Press.
- Cebula, Michał, Szymon Pilch. 2020. Społeczne zróżnicowanie gustu muzycznego. *Studia Socjologiczne*, 1, 236: 73–104. DOI: 10.24425/sts.2020.132451.
- Chan, Tak Wing. 2019. Understanding cultural omnivores: social and political attitudes. *British Journal of Sociology*, 3: 784–806. DOI: 10.1111/1468-4446.12613.
- Combes, Clément, Hervé Glevarec. 2021. Differentiation of series and tastes for TV series: The French case. *Media, Culture & Society*, 43, 5: 860–885. DOI: 10.1177/0163443720977277.
- Domański, Henryk, Dariusz Przybysz, Katarzyna M. Wyrzykowska, Kinga Zawadzka. 2021. *Dystynkcje muzyczne. Stratyfikacja społeczna i gusty muzyczne Polaków*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Duval, Julien, 2015. Evolution of Tastes in Films and Changes in Field Theory. W: P. Coulangeon, Philippe, Julien Duval, red. *The Routledge Companion to Bourdieu's 'Distinction'*. London: Routledge.
- Erikson, Robert, John H. Goldthorpe. 1992. *The Constant Flux: Study of Class Mobility in Industrial Societies*. Oxford: Clarendon Press.
- Filiciak, Mirosław. 2013. *Media, wersja beta. Film i telewizja w czasach gier komputerowych i internetu*. Gdańsk: Wydawnictwo Naukowe Katedra.
- Friedman, Sam. 2014. *Comedy and Distinction*. London: Routledge.

- Friedman, Sam, Giseline Kuipers. 2013. The Divisive Power of Humour: Comedy, Taste and Symbolic Boundaries. *Cultural Sociology*, 7, 2: 179–195. DOI: 10.1177/1749975513477405.
- Friedman, Sam, Daniel Laurisson. 2019. *The Class Ceiling. Why It Pays To Be Privileged*. Bristol: Policy Press.
- Halawa, Mateusz. 2006. *Życie codzienne z telewizorem*. Warszawa: Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne.
- Jaeger, Mads M., Tally Katz-Gerro. 2008. *The Rise of the Cultural Omnivore 1964–2004*. The Danish National Centre for Social Research: Working Paper 09.
- Kuipers, Giseline. 2006. Television and taste hierarchy: The case of Dutch television comedy. *Media, Culture & Society*, 28, 3: 359–378. DOI: 10.1177/0163443706062884.
- Łuczaj, Kamil. 2012. *Świat z drugiej strony ekranu. Studium recepcji treści kultury popularnej przez kobiety wiejskie*. Kraków: Libron.
- Napoli, Philip M. 2011. *Audience evolution: New technologies and the transformation of media audiences*. Columbia: Columbia University Press.
- Nault, Jean-François et al. 2021. The social positions of taste between and within music genres: From omnivore to snob. *European Journal of Cultural Studies*, 24, 3: 717–740. DOI: 10.1177/13675494211006090.
- Prieur, Annick et al. 2008. Cultural Capital Today: A Case Study from Denmark. *Poetics*, 1: 45–71. DOI: 10.1016/j.poetic.2008.02.008.
- Prieur, Annick, Mike Savage. 2013. Emerging Forms of Cultural Capital. *European Societies*, 15, 2: 246–267. DOI: 10.1080/14616696.2012.748930.
- Rosenlund, Lennart. 2019. The Persistence of Inequalities in an Era of Rapid Social Change. Comparison in time of Social Spaces in Norway. *Poetics*, 74: 1–16. DOI: 10.1016/j.poetic.2018.09.004.
- Savage, Mike, Modesto Gayo. 2011. Unravelling the Omnivore: A Field Analysis of Contemporary Musical Taste in the United Kingdom. *Poetics*, 39: 337–357. DOI: 10.1016/j.poetic.2011.07.001.
- Stewart, Simon. 2013. *A Sociology of Culture, Taste and Value*. London: Palgrave Macmillan.